

Dingtuna kyrka

Fönsterrenovering 2013

Antikvarisk rapport

Dingtuna kyrkby 1:14
Dingtuna socken
Västerås kommun
Västmanland

Lisa Skanser
Helén Sjökvist

Dingtuna kyrka

Fönsterrenovering 2013

Antikvarisk rapport

Dingtuna kyrkby 1:14
Dingtuna socken
Västerås kommun
Västmanland

Lisa Skanser
Helén Sjökvist

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2014

Omslagsfoto: Lanterninen efter åtgärder. Foto: Lisa Skanser.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-351-4

Tryck: Stiftelsen Kulturmiljövård, Västerås 2016.

Innehåll

Inledning.....	5
Historisk bakgrund med relevans för projektet	5
Fönstrens tillstånd före åtgärder.....	7
Genomförande	8
Fönster.....	8
Skador i puts	14
Tillgänglighet till fönster i torn	15
Referenser.....	17
Otryckta källor.....	17
Litteratur.....	17
Tekniska och administrativa uppgifter	17

Figur 1. Kyrkans läge, markerat med en ring. Utdrag ur Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Inledning

Under 2013 har Dingtuna kyrkas fönster renoverats och dörrar har målats. Flera fönster var i så dåligt skick så att trälagningar utfördes. Nya fönsterbågar tillverkades till de tornfönster som sitter högt uppe i tornets hörn, på grund av stora skador i de gamla bågarna. Tillgängligheten till några av tornets fönster var begränsad varför landgångar byggts till dessa. Landgångarna har monterats utan infästningar i den befintliga bjälklagskonstruktionen. Ett par mindre putsskador har åtgärdats i fasaden i samband med entreprenaden.

Åtgärderna har följt riktlinjerna i länsstyrelsens beslut dnr 433-5905-12 och har utförts i enlighet med antikvariska rekommendationer. Stiftelsen Kulturmiljövård har av Västerås pastorat anlåtats för antikvarisk medverkan i projektet.

Historisk bakgrund med relevans för projektet

Dingtuna kyrka är uppförd omkring år 1300.¹ I den norra muren ingår dock rester av vad som tros vara en 1100-tals kyrka. Vid 1400-talets mitt ersattes det tidigare tunnvalvet i trä med nuvarande slagna tegelvalv. Under 1470-talet dekorerades valven av Albertus Pictor.

År 1649 överkalkades valven och målningarna togs inte fram igen förrän i samband med en restaurering 1898. I samband med detta tillkom även de dekorslingor som finns i de västliga valven. På 1560 – 70-talen försågs kyrkan med ett västtorn med tegelblinderingar och hög, spånklädd tornspira.² Kyrkorummets västra valv genomgick en omfattande renovering 1735 efter att ha störtat in. År 1749 genomgick kyrkan en exteriör renovering vid vilken kyrkan rödfärgades. År 1786 höggs fönsteröppningarna upp till nuvarande storlek.

Troligen hade kyrkan ursprungligen högt sittande fönster; tre tvåkopplade på södra sidan, samt ett i norr och ett i västgaveln. Vid en ombyggnad 1648 förstörades två fönsteröppningar mot söder. 1656 uppges att korfönstret reparerades. År 1663 försågs sakristians fönster med nytt galler efter ett inbrott. År 1701 fick södra sidan nya fönsterbågar då de gamla förfallit och förstörts av en storm. År 1729 togs fönster upp på läktarens södra sida. År 1786 genomfördes en större omgestaltning som även kom att beröra fönstersättningen. Kyrkans, vid denna tid sex fönster (fem i långhuset och ett i tornet), höggs då upp till dagens storlek. Korets tidigare trekopplade fönsteröppning omvandlades till en rundbågig öppning, av nuvarande omfång. Södra sidans tre och norrsidans enda tvåkopplade fönster förstörades på motsvarande sätt. Också läktarens södra fönster gjordes större. Tornets fönster mot väster förstörades och där noteras även att det försågs med gulmålade fönsterbågar med blyinfattat glas. Sannolikt fick även kyrkans övriga fönstergulmålade snickerier och blyinfattat glas.

De stickbågiga fönsteröppningarna fick 1898 sina nuvarande fönsterbågar med blyinfattade rutor av frostat, gulskimrande ”katedralglas”, insatta i befintliga karmar. Fönstersnickerierna har 1800-talssmide och är målade i grågul nyans.

¹ Ahlberg, Björklund 2000.

² Hammarskiöld 2004-05.

År 1842 genomgick tornet en stor förändring då det påmurades med en 7 alnar hög tegelmur, som bildade en bas för en ny åttasidig, glasad och plåtklädd lanternin, krönt med förgylld kula och kors. På långhusets norra sida togs ett andra fönster upp. Längst upp på östra gaveln togs samtidigt ett runt fönster upp, 2½ aln i diameter, för att få tornvinden upplyst. Över södra ingångsdörren upptogs ett litet segmentbågigt fönster och över vapenhusets dörr i väster upptogs ett rektangulärt.

1956 genomfördes en omfattande renovering av kyrkan. Fasadputsen bilades bort så att murverken frilades. Fasaderna putsades helt på nytt med kalkcementbruk och avfärgades med KC-färg. Fönstren kompletterades med inre bågar, som fick större rutor av klart glas. Vid den svåra stormen hösten 1969 skadades ett av lanterninens fönster så svårt att det måste bytas. I samband med en större takomläggning 1975 målades tornets tak och samtliga fönster.

Figur 2 och 3. Äldre odaterade bilder av Dingtuna kyrka. Möjligen 1950-60-talet. Foto: Alf Nordström RAA.

Figur 4. Kyrkans puts knackades ned i samband med omfattande fasadarbeten 1956. Fotograf: Stig Johansson. Repröfoto: VLM arkiv.

Fönstrens tillstånd före åtgärder

I princip samtliga fönsterbågar var i ett dåligt skick före åtgärder. I synnerhet tornets fönster och korfönstret hade omfattande skador. Särskilt var virket bakom hörnjärnen dåligt. Skruvarna fäste inte längre i virket. Korfönstret behövdes tas ur och helrenoveras.

Figur 5. Röttskador på spröjs. Korfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 6. Spröjs på korfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 7. Löst sittande och sprucket kitt. Korfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 8. Fönster östra vindsgaveln. Foto: Lisa Skanser.

Figur 9. Tornets övre del före åtgärder. Foto: Lisa Skanser.

Figur 10. Långbusfönster med gulfärgat antikglas. Foto: Lisa Skanser.

Figur 11. Överljusfönster över västporten före åtgärder. Foto: Lisa Skanser.

Figur 12. Tornfönster före åtgärder. Foto: Lisa Skanser.

Figur 13. Tornfönster med glipa. Foto: Lisa Skanser.

Figur 14. Tornfönster med glipa. Foto: Lisa Skanser.

Genomförande

Fönster

Samtliga fönster har plockats ut och åtgärdats på verkstad eller vid en arbetsstation på plats vid kyrkan. Bågarna var i allmänhet fastmålade, men gick ändå att plocka ut utan större problem.

De fönsterbågar som var i behov av trälagningar åtgärdades av Mälardalens finsnickeri. Målsättningen har varit att bevara så mycket som möjligt av originalmaterial. Skarvar har utförts så att vatten ej kan rinna in i lagningen. Virke till lagningar och nytillverkade fönster har valts av tätvuxet furu. Hålen för hörnjärnen behövde borraras upp och pluggas för att få bort skadat trä och rost.

Mindre torrsprickor i trävirke har kittats med linoljekitt. Trälim för utomhusbruk användes till lagningar. Vinkeljärnen, som var rostangripna, har demonterats, rengjorts, mönjats och återmonterats.

Fönsterbågar och karmar har skrapats rena till fast grund. Delar av de äldre färglagren satt mycket hårt och bågarna behövde därför inte skrapas träreana. Delar av kittet var sprucket och löst och har då tagits bort och ersatts med nytt. I vissa fall såg kittet ut att vara sämre än vad det var. Sprickor hade uppkommit mitt på kittningen, men detta satt ändå mycket hårt. Istället för att byta kitt lade man på olja och nytt kitt i sprickan. Dörrar och fönster har målats med linoljefärg enligt Wibos system. Först har uttorkat trä oljats med Jupexolja. Därefter har bågarna strukits med Wibos gammaldags linoljefärg.

I några enstaka fall, där sättkittet varit dåligt, har rutor tagits ur och därefter lagts tillbaka i kitt och stiftats om. Man har undvikit för många urglasningar, eftersom risk finns att rutorna spricker. Inga rutor har bytts ut.

Tornfönster är målade med oxidsvart linoljefärg. Dörrar och långhusfönster har målats i kulören NCS 4010-Y30R.

Korfönstren var lappade och lagade sedan tidigare och lagningarna hade gått isär. Flera rötskador fanns i snickerierna. Det runda korfönstret var i så dåligt skick att stora delar nytillverkades. Det gamla plåtblecket var uppklippt och inte tätt vilket föranledde att ny plåtavtäckning monterades.

Det större korffönstret har till största delen nytillverkats. Några delar i bågens övre del kunde återanvändas. De gamla bågar var i nedre delen ej vinkelräta på grund av att karmen inte var det. Vid nytillverkningen gjordes kopior som var något för vinkelräta, och en springa finns nu på vardera sidan om bågen, mot karmen.

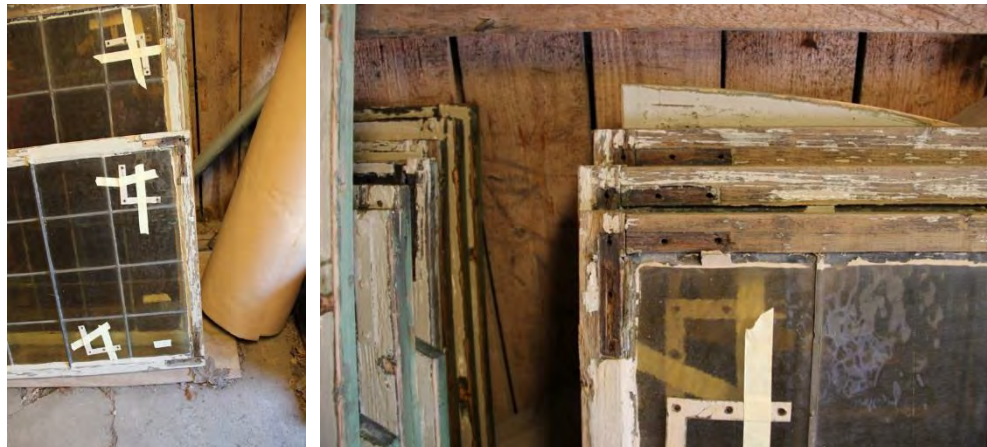
De översta rektangulära tornfönstren var i så dåligt skick att de nytillverkades. Handtag har monterats på bågarinsida.

På lanterninfönster som vetter mot öster har en mindre rötskada i ett bågbottenstycke reparerats. Handtag har monterats på bågarinsida.

Figur 15. Träskador i bågens bottenstycke och i slitsen i nedre delen av sidostycke. Foto: Lisa Skanser.

Figur 16. Hörnjärnet släpper från underlaget på grund av rötskador i virket. Löst sittande och sprucket kitt. Foto: Lisa Skanser.

Figur 17. Skadat bottenstycke. Foto: Lisa Skanser.

Figur 18. Rötskador bakom flertalet hörnjärn. Foto: Lisa Skanser.

Figur 19. Hålen för hörnjärnen behövde borras upp och pluggas för att få bort skadat trä och rost. Foto: Lisa Skanser.

Figur 20. Äldre kromoxidgrön färgsättning på bågarinsidor. Foto: Lisa Skanser.

Figur 21 och 22. Kitt saknas, glaset målat före åtgärd. Nu kittades de vid renoveringen Foto: Lisa Skanser.

Figur 23. Uttorkat virke på vindsfönster. Foto: Lisa Skanser.
 Figur 24. Spröjsmöte yttersida tornfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 25. Skador i del av runt tornfönster. Foto: Lisa Skanser.
 Figur 26. Äldre lagning av runt tornfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 27. Del av runt tornfönster (främst) samt korfönster (bakgrund). Foto: Lisa Skanser.
 Figur 28. Äldre lagning på korfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 29. Korffönstrets övre del. Foto: Lisa Skanser.

Figur 30. Tapp har gått isär i tornfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 31. Äldre sammanfogning som gått isär. Foto: Lisa Skanser.

Figur 32. Rötskador i sidostycke på korffönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 33. Skador i korffönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 34. Korffönster på verkstad. Foto: Lisa Skanser.

Figur 35. Äldre lagning korffönster. Foto: Lisa Skanser.

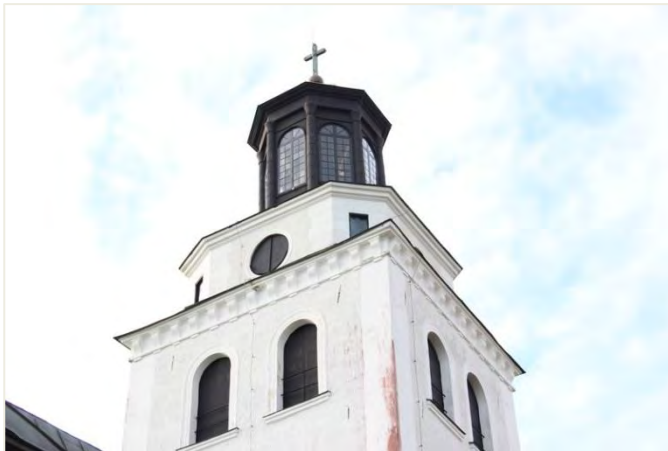
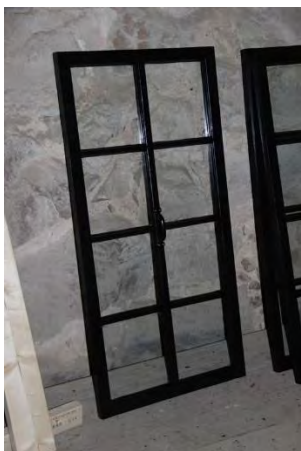

Figur 36. Sprucket kitt korffönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 37. Färdigställda lanterningfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 38. Färdigställda lanterningfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 39. Nyttillverkade tornfönster försedda med handtag för att förenkla urtagning. Foto: Lisa Skanser.

Figur 40. Lanterningfönster och tornfönster färdigställda. Foto: Lisa Skanser.

Figur 41. Sakristiefönster färdigställt. Foto: Lisa Skanser.

Figur 42. Fönster på norra långsidan färdigställda. Foto: Lisa Skanser.

Figur 43. Överljusfönster över västporten färdigställt. Foto: Lisa Skanser.

Figur 44. Nedre tornfönstret färdigställt. Foto: Lisa Skanser.

Figur 45. Fönster på södersidan åtgärdat. Foto: Lisa Skanser.

Figur 46. Södersidans fönster åtgärdade. Foto: Lisa Skanser.

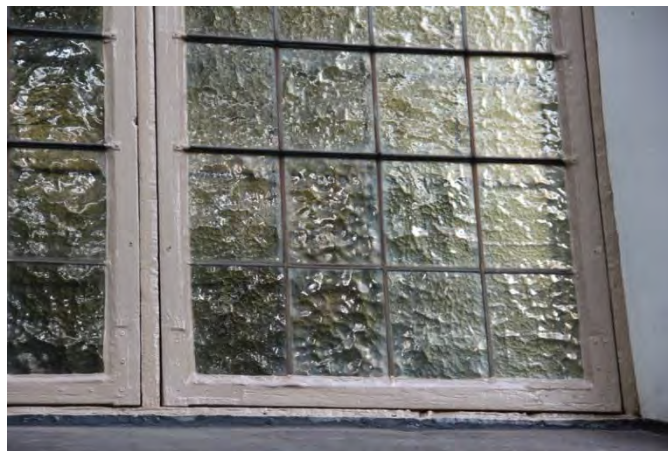
Figur 47. Korvfönster åtgärdat. Foto: Lisa Skanser.

Figur 48. Södersidans port och överljusfönster efter åtgärder. Foto: Lisa Skanser.

Figur 49. Åtgärdad dörr. Foto: Lisa Skanser.

Figur 50. Fönsterbåge med lagningar i karmbottenstycke och kittfals. Foto: Lisa Skanser.

Figur 51. Korfönstret färdigställt. Foto: Lisa Skanser.

Figur 52. Den nya bågen till korfönstret har tillverkats vinkelrätt till skillnad från det äldre. Därmed har en glipa uppstått mellan båge och karm i nedre delen. Foto: Lisa Skanser.

Figur 53 och 54. Korfönstret före åtgärder, bågen sluter bättre an mot karmen. Foto: Lisa Skanser.

Skador i puts

Några små puts-skador har åtgärdats. Över södra entrén fanns en mindre skada och på östra gaveln fanns lite sprickbildningar och ett mindre putsbortfall på listverket. Lagningar utfördes med kalkbruk från Weber. Avfärgning utfördes med Kulturkalkfärg i obruten, vit kulör. En mindre bomyta knackades bort från listverket. Ytan var emellertid så liten att ingen ny profilmall behövde tillverkas. Listen kunde istället ”passas ut” med vattenpass och bräda.

Figur 55. Puts-skador på östra gaveln, över vindsfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 56. Puts-skador över södra entrén. Foto: Lisa Skanser.

Figur 57. Vindsfönster mot öster samt puts-skada åtgärdade. Foto: Lisa Skanser.

Figur 58. Putslagat parti över södra porten. Foto: Lisa Skanser.

Tillgänglighet till fönster i torn

Tillgängligheten till fönstren i tornet har varit ett problem. Ett sekundärt golv finns redan framför två av fyra fönster. Behov fanns av att förbättra framkomligheten till de andra två fönstren, både i samband med denna entreprenad och inför kommande underhållsåtgärder. Utformningen av nya plattformar skulle göras så att man fick minsta möjliga påverkan på bjälklag och murverk. De nya plattformarna lades därför direkt på bjälkarna och stagades mot bjälklaget utan direkta infästningar.

Figur 59. Fönstren i tornet är mycket otillgängliga. Foto: Lisa Skanser.

Figur 60. Enkla spänger till fönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 61. Gångbrygga till övre, runt tornfönster. Foto: Lisa Skanser.

Figur 62. Upphängning för gångbrygga stagad i bjälke utan infästning. Foto: Lisa Skanser.

Figur 63. Gångbrygga till vertikalt tornfönster. Foto: Lisa Skanser.

Referenser

Otryckta källor

Hammar skiöld, Rolf. 2004-2005. Karakterisering av Dingtuna kyrka. Västerås stift.

Litteratur

Ahlberg, Björklund. 2000. Västmanlands kyrkor i ord och bild. Borlänge.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	13052
Länsstyrelsen dnr:	433-5905-12
Fastighetsbeteckning:	Dingtuna kyrkby 1:14
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Dingtuna
Beställare:	Västerås kyrkliga samfällighet
Entreprenör:	TGA Bygg & Konsult AB Mälardalens finsnickeri Målerispectrum O-M Gustavsson Murning
Antikvarisk medverkan:	Lisa Skanser Stiftelsen Kulturmiljövård Stora gatan 41 722 12 Västerås